

Toespraak van Alex van Ligten, Ekklesia Amsterdam, 29 juli 2018

BIJBELTAAL

In een van de vorige toespraken somde Alex van Heusden de grote diversiteit aan bijbels op: Prentenbijbel, Schrijfbijbel, Vrouwenbijbel, Mannenbijbel. En we hadden ook al hele voorraden kinderbijbels. Ik ontdekte ook nog de Krijgsmachtbijbel, dat is een selectie van teksten. En dan zijn er nog de Basisbijbel en de Bijbel in gewone taal.

De Basisbijbel en de Gewonetaalbijbel vullen bij de lyrische zinnen aan het slot van Prediker al in wat de schrijver bedoelt met maalsters, amandelboom en het verbroken rad bij de put. Dat laatste, zet de Basisbijbel er in de vertaling bij, betekent dat 'je bloedsomloop stopt'. Gelukkig, nu snapt de bijbellezende hartchirurg ook wat er staat.

Nu loop ik er, denk ik, niet erg warm voor als de geriater mij zegt dat de krachtige mannen zich buigen of als de tandarts komt met: 'De maalsters worden weinig in getal.' In behandelkamers in de bible-belt kan dat mogelijk nog op begrip rekenen, daar kennen ze de codes nog. Maar wij horen liever van onze specialisten de onomwonden versie: 'U moet een nieuwe knie hebben', of 'er zijn weer twee kiezen die eruit moeten'.

Maar waarom schrijft Prediker eigenlijk zo over de aftakeling en de dood? Waarom niet à la Basisbijbel of de Gewonetaalbijbel zeggen: je botten gaan kraken, het gehoor en het zicht worden minder, je stem wordt zwakker, je kunt hoogte- en pleinvrees krijgen, en aan het einde van de rit ga je dood.

En waarom moet dat hele stuk er überhaupt in staan? Open deuren zijn het, dat weten we toch wel dat het in het leven zo gaat, als je het betrekkelijke geluk hebt oud te worden? Bij oud hoort meestal krakkemikkig. En wie zit er nou te wachten op een lofzang op de aftandsheid?

Dat dacht ik, totdat ik zag waar een hele ris woorden uit die bloemrijke verzen nog meer voorkwamen. Beven, sprinkhaan, verduisteren, wachters, amandelboom, scheprad, maalsters en put zijn woorden die je (niet uitsluitend maar vooral) tegenkomt in de gedeelten uit de bijbel die gaan over het laatst der dagen. Een einde aan de tijd zoals wij die kennen, het einde van deze dagen, het begin van een nieuwe tijd, die van Gods koningschap.

Dus de poëtische weergave van het verval en einde van het mensenleven kan hier een gelijkenis zijn van de wereld. Ook die gaat kraken in haar voegen, ze wordt oud en gammel en vervolgens zal ze terugkeren tot Hem die haar geschapen had.

Dat kan een verklaring zijn voor Predikers woordkeus. Mooi. Maar toch rijzen dan de vragen: nou én? Wat wil die figuur eigenlijk?

OPROEP TOT TEGENSPRAAK

Mijn gedachte in het hele geschrift van Qohelet is dat hij ons uitdaagt, ontregelt. Dat zit al in zijn naam. Het is ontegenzeggelijk een hij, maar zijn naam heeft een vrouwelijke vorm, op -et. Hij zet vraagtekens, stemt tot zelf nadenken. Lukt reacties uit door zijn uitspraken. Dat is een riskante lesmethode, je moet het wel kunnen. Een recent voorbeeld uit onze regeringskringen laat zien dat je, als je het knullig en/of tendentiekus aanpakt, er de mist mee ingaat.

Qohelet is een wijze leermeester in Israël. Hij zegt dingen waarmee je het zonder meer van harte mee eens kunt zijn, maar wisselt ze af met uitspraken die om tegenspraak vragen. Het sterkste voorbeeld vind je in zijn sterkste stuk, in hoofdstuk 3: 'Voor alles een tijd'. Een tijd om af te breken en een tijd om op te bouwen, een tijd om stenen uit de grond te halen en een tijd om er muurtjes van te bouwen, dat is allemaal zo logisch als wat. Maar dan komt er aan het eind: 'tijd om lief te

hebben en tijd om te haten, tijd voor oorlog en tijd voor vrede.’ Is dat van hetzelfde laken een pak?

Of wil hij daarmee juist verzet bij zijn leerlingen oproepen: kom nou even! Ben je nou helemaal? Gaan we hier op de fatalistische toer? We moeten er juist alles aan doen om het géén tijd meer voor haat en oorlog te laten zijn. Toch?

Qohelet is in zijn onderricht een listige verleider. Zo’n eerste hoofdstuk, we lazen het, dat neemt je mee. Zo is het, knik je al terwijl je het hoort: hoe betrekkelijk is ons bestaan, hoezeer gaat alles maar altijd door zoals het gaat, hoe klein, knullig, is ons doen en laten. Een zuchtje is het - dat dan toch nog.

Geen speld tussen te krijgen, behalve misschien dat de zin ‘alles is betrekkelijk’ niet klopt: ‘alles’ is niet erg betrekkelijk, dus zelfs dat álles betrekkelijk is, ook daarvan moet je de betrekkelijkheid inzien.

Maar wat heeft hij een wijze lessen (bijvoorbeeld deze, uit hoofdstuk 5):

‘Wees niet te snel met je mond
 en laat je hart zich niet haasten
 om een woord te spreken tot God,
 of over Hem,
 want God is in de hemelen
 en jij bent op de aarde.
 Laten je woorden daarom weinige zijn.
 Zoals er na grote drukte ‘s nachts
 veel dromen komen,
 zo komen er bij de druktemaker
 veel woorden aan te pas.
 Wat je belooft, aan God of aan een mens,
 kom dat ook na.
 Je kunt beter niets beloven
 dan iets beloven en niet doen.
 Wie gek is op geld krijgt nooit geld genoeg
 en voor wie gek is op weelde
 komt er nooit genoeg binnen.
 Ook dit: een zuchtje van zo goed als niets.’

Qohelet heeft meer prachtige vondsten in zijn boek staan: we lazen het stuk uit hoofdstuk 11 dat begint met de rijke wijsheid dat je je bezit kwistig om je heen moet strooien, want dan heb je er pas echt wat aan.

Maar hoor wat er daarna komt!

‘Als wolken zich vullen, gaat het regenen.
 En waar een boom valt,
 naar het zuiden of naar het noorden,
 de plaats waar hij valt, daar ligt-ie.’

Wat wordt ons daar nou voor diepe wijsheid in meegegeven? Ik zou het niet weten. Ik moet elke keer verschrikkelijk lachen bij de gedachte dat deze waarheid als een koe met eindeloos geduld en

precisie eeuwenlang is overgeschreven door geleerde lieden, in kloosters en bibliotheken over de hele wereld.

Dat is een bijbeltekst! 'Waar de boom valt, daar ligt-ie.'

Meteen daarop volgen zinnen met een ethische en filosofische dimensie:

'Met alleen maar naar de wolken en de wind kijken haal je geen oogst binnen.'

En dan:

'Je wéét niks:

hoe een kind begint te ademen
als het uit de moederschoot komt,
weet je evenmin als wat God doet en laat.'

Met de conclusie:

'Doe nu maar gewoon wat je doen moet,
's morgens, 's middags, 's avonds.
Of het wat uithaalt, weet je niet,
wat goed is en wat niet
of dat het niets uitmaakt,
dat weet je niet.
Maar wat ik wel weet, is dit:
Zoet is het licht
en goed is het voor de ogen de zon te zien.'

Dat is het hoogtepunt van het geschrift. Een goede laatste zin, waar het eerste woord dat in de schepping gesproken is, 'licht', het laatste zou zijn.

Als ik Qohelets uitgever was geweest, had ik geprobeerd hem hier te laten stoppen. Maar zo'n Prediker kan geen redacteur gebruiken, die gaat dóór. En waarmee? Uitgerekend met zoiets tams, saais, dufs als de raad om vooral van je jeugd te genieten.

Nu, als Qohelet om tegenspraak vraagt, dan kan hij die hier krijgen.

GENIETEN VAN DE JEUGD?

In de eerste plaats is ieder ouder persoon die iets over de jeugd zegt bijna per definitie onuitstaanbaar. De eigen herinnering aan een gelukkige jeugd berust in vele gevallen op een zeer selectief geheugen. En ten tweede is het aantal kinderen dat ernstig in de knoei komt door slechte of hoogst incompetente ouders zo groot dat je bijna voor het systeem van het oude Griekse Sparta zou gaan voelen, waar de staat de kinderen zo snel mogelijk uit het gezinsverband weghaalde.

Ik had zelf niks te klagen, de eerste dertien jaar van mijn leven, veiligheid, vrolijkheid, liefde, alles was er in ruime mate. En toch wilde ik toen ik klein was, niets liever dan groot worden. Ik heb veel meer van de jeugd van mijn eigen kinderen en kleinkinderen genoten dan van mijn eigen jeugd.

Er gebeurde wel veel wat belangrijk zou blijven, maar toch...

Ik sloot levenslange vriendschappen, maar toch... De Everly's en Elvis kwamen, en de Beatles, allemaal bepalend voor de vorming van mijn muzikale smaak, maar toch...

En John en Robert Kennedy, eindelijk eens geen oude oorlogsgeneraals, maar jongere mannen, met gevoel voor humor, die de eerste serieuze dreiging van een kernoorlog wisten af te wenden,

en die zich (na enig aandringen, dat wel) inzetten voor gelijke rechten van alle Amerikanen, ongeacht hun huidskleur.

En ik kreeg een eigen soort geloof, de hoop op een wereld waarin het kwaad overwonnen zou zijn, ik raakte steeds meer thuis in het Grote Verhaal dat ons is doorgegeven, en vond zelfs onderdak in de kerk. Maar toch...

Het meest positieve over opgroeien in de jaren vijftig en zestig dat ik kan bedenken is dat het heilig was vergeleken bij opgroeien nú.

Ik beklag de generaties na ons, met al de verleidingen en afleidingen die op de loer liggen, de onzekerheid waarmee ze volwassen moeten worden en hun weg zoeken. 'Goed werk krijgen, goed wonen, wat geld. Aardig worden gevonden, je grote liefde vinden. Kinderen krijgen' (zinsneden uit Psalm 112, vrij). Ga er maar aan staan.

Ik bewonder de generaties na mij om wat ik soms lees en zie, hoe jonge mensen zich keren tegen de boze machten van markt en kapitaal, tegen de onmenselijkheid tegenover vluchtelingen. Er zijn jonge mensen die een goede bijdrage willen leveren en zich niet tevredenstellen met driekwart van het arbeidsaanbod dat door David Graeber zo treffend wordt omschreven als bullshit jobs.

Voor wie er mocht twijfelen aan de jeugd van tegenwoordig, raad ik een half uur of drie kwartier zitten aan, op een muurtje of een bankje bij het Conservatorium aan de Oosterdokskade. Dan zie je een ononderbroken stoet van jonge mensen af en aan lopen en fietsen, met instrumenten bij zich, om te gaan oefenen en om te gaan spelen. Zoals je in een ziekenhuiswachtkamer na een tijdje wel eens het idee hebt dat de hele wereld ziek is, zo gebeurt daar aan het IJ het omgekeerde. Daar krijg je de stellige overtuiging dat de hele mensheid vol muziek zit.

LOF OP HET VERVAL

Dat prachtige stuk over het menselijke verval, over de 'dochters van het gezang', zangeresjes van wie je de hoge tonen niet meer hoort, over je hoogtevrees en je angst om de Van Baerlestraat over te steken, dat schrijft Qohelet, de verleider met woorden en gedachten, om ons in vervoering te brengen. Hij zegt het zo adembenemend mooi dat wij er alleen maar adembenemen mee willen instemmen.

Maar nee, ook dit roept om tegenspraak. Want wat is dit voor eenzijdige kijk op oud worden en steeds minder kunnen? Wat kan mij nou eigenlijk mijn gehoor of mijn gebit schelen? Je weet dat het zo gaat, dus waarom zou je je er druk over maken? Tenzij je door alle botox- en andere behandelingen heen wilt om vooral te ontkennen dat je oud zult worden en dood zult gaan.

Toen ik begon met werken, zesentwintig was ik, was mijn oudste gemeentelid een mevrouw van zesennegentig, in rusthuis Claerbergen te Koudum (Friesland). Bijna blind, slecht ter been - maar in maatschappelijk en politiek opzicht beter op de hoogte dan de jonge dominee die wel eens op bezoek kwam. Alleen lagere school gehad, maar een helder denkster over het geloof, de samenleving en de wijze waarop krant en televisie ons manipuleerden. En af en toe nog een speelse opmerking als van een jonge meid. Toen wist ik dus al dat die jeugd van zesentwintig jaren niks voorstelde en ik zag uit naar mijn zesennegentigste.

Er is trouwens nog één zinnetje in verband met het oud worden dat ik graag van een kleine kanttekening wil voorzien. Toen ik het voor het eerst hoorde, was ik er nog wel van onder de indruk, maar door de vele films, boeken en relatietherapieën is het geheel versleten geraakt. De liefhebbers die tegen elkaar zeggen: 'Met jou wil ik oud worden.' Dat kan alleen nog door de beugel als we het voorzien van de aanvulling van Jacques Brel in 'Les vieux amants':

'We moesten leren samen de tijd te delen,' zingt hij, 'om het lichamelijke te vieren, en uiteindelijk hadden we het talent nodig om oud te worden zonder volwassen te worden', 'être vieux sans être adultes'. 'Met jou wil ik oud worden, maar nooit volwassen.' Dat is de kunst.

Er wat van maken, je niet laten kisten of wegstoppen. Zó, beste Qohelet, zal de mens op weg gaan naar huis, het onbekende land, de verborgen tijd. En nou jij weer.

HET LAATSTE WOORD

En die beste Qohelet is ook een opperbste leermeester, want hij hééft daar nog een reactie op. Hij zegt aan het eind van zijn bloemrijke opsomming, als beschrijving van het sterven: 'En de levensadem keert terug tot God die haar gaf.'

Daar kun je alleen 'zo moge het zijn' op zeggen, ja en amen. Dat blijft onbekritiseerd staan. Waar was je voordat je geboren was? Daar waar je na afloop ook weer heen gaat. En daarom krijgt Qohelet het laatste woord, want:

'Je hoort het: hij was een wijze,
deze Qohelet,
hij wilde de mensen leren luisteren,
doorgronden, goede woorden vinden.
Een verzamelaar van woorden
en ideeën was hij
en een zoeker
naar woorden van waarheid.'

En daar volgt dan tot slot op:

'Overigens, lieve vrienden en vriendinnen,
wees gewaarschuwd:
boeken volschrijven is onbegonnen werk,
wie kennis blijft opstapelen
wordt eronder bedolven.
En ten slotte, als je dit alles hebt gehoord:
heb ontzag voor God
en behoed zijn geboden,
daar gaat het om
in heel het mensenbestaan.
Bij al ons doen en laten
heeft God het laatste woord.'

En wij 'Tijd van leven'.